

Regesta Imperii XI Neuarbeitung: Nová regestová edice listin Zikmunda Lucemburského a její ediční zásady¹

PETR ELBEL

Cílem tohoto příspěvku je představit novou regestovou edici listin a listů císaře Zikmunda Lucemburského, která je připravována pod egidou mezinárodního edičního podniku Regesta Imperii. V rámci Regest Imperii zpracoval Zikmundův regestář již v letech 1896–1900 německý historik, editor a muzikolog Wilhelm Altmann.² Jeho edice, obsahující cca 12300 zpravidla záhlavních regestů, byla na svou dobu mimořádným počinem, vykazuje však zásadní mezery a je v mnoha ohledech zastaralá (vedle edičních zásad není již aktuální stav dochování listinného materiálu, jeho uložení a signatury, citované edice a literatura). Proto bylo před téměř deseti lety na pracovišti Regest Imperii ve Vídni pod vedením Karla Hruzy zahájeno postupné doplňování Altmannovy edice, během něž zřetelně vyvstala potřeba komplexního nového zpracování.

Původním plánem v roce 2004 bylo doplnění uherského listinného materiálu pro dobu po Zikmundově první volbě římským králem (20. září 1410), který Wilhelm Altmann záměrně ponechával stranou, jakož i chybějících listin z českých a moravských archivů. Zikmundovy uherské listiny měly být zpřístupněny formou překladu maďarských regestů v edici *Zsigmondkori oklevéltár*³

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu GA ČR P405/11/0639 „Listiny císaře Zikmunda pro české příjemce: tradice a inovace v pozdně středověké diplomatice“, řešeného na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Masarykovy univerzity, pracoviště Regesta Imperii, pobočka Brno – Listiny císaře Zikmunda. Autor děkuje za pročetí příspěvku vydavateli řady *Regesta Imperii XI – Neubearbeitung*, dr. Karlu Hruzovi (Wien), a dále za četné připomínky svým kolegům z pracoviště Regesta Imperii, pobočka Brno: dr. Přemyslu Barovi, dr. Stanislavu Bártovi a Mgr. Lukáši Reitingerovi.

² J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI. *Die Urkunden Kaiser Sigmunds 1410–1437*, 1–2, ed. Wilhelm ALTMANN, Innsbruck 1896–1900 (dále jen RI XI/1–2). K Altmannově osobnosti srov. Philipp LOSCH, *Wilhelm Altmann*, in: *Neue Deutsche Biographie*, I., Berlin 1953, s. 226–227. Sluší se alespoň připomenout, že Altmann byl rovněž editorem nejvýznamnější kroniky Zikmundovy vlády *Eberhart Windeckes Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed. W. ALTMANN, Berlin 1893.

³ *Zsigmondkori oklevéltár*, I.–XII., ed. Elemér MÁLYUSZ – Iván BORSA – Norbert C. TÓTH – Tibor NEUMANN – Bálint LAKATOS, Budapest 1951–2013. Tato edice prozatím dospěla k roku 1425; na materiálu z dalších let se pracuje.

s tím, že tyto přeložené registry měly být se souhlasem Maďarské akademie věd publikovány v internetové databázi *RI-online*.⁴ Naproti tomu měly být u Altmanna chybějící listiny z českých a moravských archivů zpřístupněny ve formě nových náhradních registů, přičemž vedle databáze *RI-online* se od počátku myslelo také na tištěnou publikaci – dodatkový sešit k RI XI.

V průběhu archivního výzkumu v České republice však vyšlo najevo několik skutečností, které vedly k přehodnocení původního záměru: jednak překvapivý rozsah dodatků (počet listin se oproti Altmannovi podařilo více než zdvojnásobit), jednak naprostá nedostatečnost Altmannových registů a četné chyby v českých osobních i místních jménech a realiiích.⁵ Zatímco editorky Zikmundových listin z oblasti historických Uher setrvávají u publikování v databázi *RI-online* (byť prosté překlady maďarských registů do němčiny byly nakonec kvůli značné formální odlišnosti oproti edičnímu úzu Regest Imperii výrazně přepracovány), bylo rozhodnuto zahájit pro české země, a pak i pro celou Svatou říši římskou a ostatní Evropu nové zpracování Altmannovy edice podle archivů a knihoven na základě regionálního principu, tedy tak, jak jsou dnes vydávány registry císařů Ludvíka Bavora⁶ a Friedricha III.⁷

⁴ <http://www.regesta-imperii.de> (citováno 01/2014). Zde byla nejprve zveřejněna úvodní studie Márta KONDOR, *Zsigmondkori oklevéltár* (http://www.regesta-imperii.de/fileadmin/user_upload/downloads/ZsO.pdf; citováno 01/2014), osvětlující dějiny této maďarské edice, ale také mj. kritéria, podle nichž jsou vybírány maďarské registry k překladu (z edice *Zsigmondkori oklevéltár* nejsou totiž překládány všechny listiny, jejichž vydavatelem formálně byl Zikmund; stranou jsou ponechány především listiny, které Zikmundovým jménem vydávali úředníci královských soudů, a to i v době jeho nepřítomnosti v zemi). Nově byl zveřejněn první „sešit“ registů pro období od Zikmundovy první volby římským králem 20. září 1410 do 30. června 1411: J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI. *Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*. Herausgegeben von Karel Hruza. *Online-Supplement: Die Urkunden und Briefe aus dem Ungarischen Staatsarchiv zu Budapest in Auswahl*, 1. Lieferung: 1410 Oktober 6 – 1411 Juni 29, nach dem Zsigmondkori oklevéltár übersetzt und neubearbeitet von Márta KONDOR und Anna JAGOŠOVÁ, Wien 2014 (http://www.regesta-imperii.de/fileadmin/user_upload/downloads/ri_xi_online-supplement.pdf; citováno 04/2014; dále jen RI XI., NB/Online-Suppl. 1). Další „sešity“ budou zveřejněny během roku 2014 a 2015.

⁵ Ve stati Stanislava Bárty (viz níže) je obojí ilustrováno na konkrétním příkladu z editorské praxe.

⁶ *Regesten Kaiser Ludwigs des Bayern (1314–1347)*. Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Herausgegeben von Peter Acht – Michael Menzel, Heft 1–9, ed. Johannes WETZEL u. a., Köln – Wien – Weimar 1991–2012.

⁷ *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493)*. Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Herausgegeben von Heinrich Koller – Alois Niederstätter – Paul-Joachim Heinig [od sešitu 28: *Begründet von Heinrich Koller, herausgegeben von Paul-Joachim Heinig – Christian Lackner*

V letech 2004–2010 pracoval na českém materiálu jediný pracovník (Petr Elbel), který provedl archivní výzkum v České republice mimo Prahu, kde byly rešerše pouze zahájeny, a odevzdal do tisku první svazek *Regesta Imperii XI – Neubearbeitung*, obsahující 187 regestů listin z archivů a knihoven na Moravě a v Českém Slezsku, který pak vyšel v roce 2012.⁸ Od 1. ledna 2011 byla zřízena pobočka edičního podniku Regesta Imperii na Masarykově univerzitě v Brně a vydávání Zikmundových regestů se zde v rámci projektu financovaného Grantovou agenturou České republiky ujali tři, od roku 2013 pak čtyři odborní pracovníci (Petr Elbel, Přemysl Bar, Stanislav Bárta, Lukáš Reitinger).⁹ V současné době je ve Vídni dokončován svazek s listinami Zikmunda Lucemburského z archivních fondů Horní a Dolní Lužice, zatímco v Brně jsou paralelně připravovány další svazky s materiálem z českých zemí. Ve fázi korektur se nachází dva svazky, obsahující materiál ze západo-, severo- a východočeských archivů (178 regestů)¹⁰ resp. z jihočeských archivů a knihoven (250 regestů).¹¹

Vedle toho je zpracováván materiál z pražských a středočeských archivů a knihoven (ca. 1300 regestů).¹² Po dokončení příslušných regestů budou ode-

– Alois Niederstätter], Heft 1–30, ed. Heinrich KOLLER u. a., Köln – Wien – Weimar 1982–2014. Další svazky jsou v tisku či v přípravě.

⁸ J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI. *Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Herausgegeben von Karel Hruza, 1: Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Mährens und Tschechisch-Schlesiens*, nach Wilhelm Altmann, ed. Petr ELBEL, Wien – Köln – Weimar 2012 (dále jen RI XI., NB 1). Svazek je přístupný také online na stránkách nakladatelství Böhlau: http://boehlau.at/download/162910/978-3-205-78762-4_1_OpenAccess.pdf (citováno 01/2014).

⁹ Základní údaje o projektu viz v pozn. č. 1; podrobnější představení projektu viz internetové stránky brněnské pobočky Regest Imperii: <http://www.phil.muni.cz/wrib/home/projekt-gacr-c-p405-11-0639-2013-uvod> (citováno 01/2014).

¹⁰ J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI. *Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Herausgegeben von Karel Hruza, 2. Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken West-, Nord- und Ostböhmens*, ed. Petr ELBEL – Stanislav BÁRTA – Přemysl BAR – Lukáš REITINGER (rukopis ve fázi odborného lektorátu, vyjde ve Vídni v roce 2015).

¹¹ J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XI. *Regesten Kaiser Sigismunds (1410–1437) nach Archiven und Bibliotheken geordnet. Herausgegeben von Karel Hruza, 3. Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken Südböhmens*, ed. Petr ELBEL – Přemysl BAR – Stanislav BÁRTA – Lukáš REITINGER (rukopis ve fázi odborného lektorátu, vyjde ve Vídni v roce 2016).

¹² Středočeské archivy budou spojeny s pražskými v jednom svazku především proto, že jsou téměř všechny součástí Státního oblastního archivu v Praze (konkrétně se Zikmundovy listiny zachovaly ve státních okresních archivech v Kutné Hoře, Kolině, Mělníce a Nymburce se sídlem v Lysé nad Labem). Vlastně jedinou výjimku mimo strukturu SOA Praha představuje Lobkowiczská knihovna na zámku v Nelahozevsi, v níž je uložen jediný svazek Zikmun-

vzdány do tisku chronologicky vymezené dílčí svazky, které budou patrně tři.¹³ Tyto „pražské“ svazky budou sice poněkud objemnější, než předchozí tři z regionálních archivů, ne však tak výrazně, jak by napovídala počet registů; téměř polovina „pražských“ registů je totiž sestavována na základě register zápisů z let 1453–1454, resp. na základě ještě stručnějších výpisků z nedochovaných svazků českých register Zikmunda Lucemburského.¹⁴ V delším výhledu by se vídeňské pracoviště mělo vedle pokračování překladu uherských registů zaměřit na zpracování rakouských archivních fondů; brněnské pracoviště pak plánuje zpracování archivů a knihoven v Polsku a v Bavorsku, případně i v dalších německých spolkových zemích. Vše pochopitelně závisí na získání grantových či jiných finančních prostředků.

Tolik k celkové koncepci a rozvržení projektu. Následující řádky budou věnovány směrnici pro zpracování registů Zikmundových listin. Ty v zásadě vycházejí z interních směrnic pro zpracování registů Friedricha III., užívá-

ových českých královských register (sign. VI F b 19). Vzhledem k tomu, že tato registra mají celozemský resp. korunní význam, jeví se jejich zařazení do pražského svazku vhodnější i po stránce obsahové.

¹³ V současné době (leden 2014) bylo zpracováno cca 620 registů z pražských a středočeských archivů, dalších minimálně cca 680 dosud chybí. Při podání žádosti o výše uvedený grantový projekt GA ČR P405/11/0639 bylo odhadováno, že v pražském svazku bude cca 820 registů; středočeský materiál, tj. cca 100 registů, měl být původně součástí západočeského svazku (viz předchozí poznámku). Vzhledem k četným objevům v pražských archivech (minimálně cca 380 registů) nebude možné dokončit registry z pražských a středočeských archivů na konci roku 2014, jak bylo původně plánováno. Protože při zpracování registů bylo od počátku postupováno po jednotlivých fondech a tematických celcích (např. Stanislav Bárta primárně registroval zástavní listiny, kterým věnuje rozsáhlý doprovodný výzkum), není už možné zpracovávat chronologické svazky z pražských a středočeských archivů postupně. Proto budou odevzdány do tisku v podstatě současně, po dokončení všech registů. Jako reálný termín odevzdání do tisku se jeví konec roku 2016; vyjít by pak měly během let 2017–2018.

¹⁴ Jak známo, registra zápisů z let 1453–1454 vydal už František Palacký (*Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, ed. František PALACKÝ, I., Praha 1840, s. 493–546; II., Praha 1842, s. 175–208, 443–481; k tomuto prameni srov. Karel BERÁNEK – Věra BERÁNKOVÁ, *Zur Tätigkeit einer in den Jahren 1453–1454 zur Revision von Pfandurkunden in Böhmen eingesetzten Kommission*, FD 2, 1976, s. 187–197) a Wilhelm Altmann je z Palackého edice důsledně recipoval. Výpisky z královských register publikoval nejprve z malé části Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*, RKČSN VII/3, Praha 1890; převážnou část vydal pak August Sedláček (*Zbytky register králův Římských a Českých z let 1361–1480*, ed. August SEDLÁČEK, HA 39, Praha 1914) a drobné dodatky k Sedláčkově edici publikoval ještě Josef PELIKÁN, *Příspěvek k zástavám krále Zikmunda*, ČSPS 54, 1946, s. 27–37. Altmann měl k dispozici pouze Čelakovského edici, téměř 200 Zikmundových listin dochovaných ve formě stručných registů ve výpiscích z královských register tedy neznal.

ných na rakouském pracovišti Regest Imperii, oproti nim však obsahují některé podstatné odchylky. Nejprve stručně ke kritériím výběru listin. Do edice *Regesta Imperii XI – Neubearbeitung* zařazujeme všechny listiny, kde Zikmund vystupuje jako vydavatel, případně jeden z vydavatelů nebo alespoň pečtitelů. Vedle toho však zařazujeme ve stopách Wilhelma Altmanna i takové listiny, kde Zikmund není vydavatelem ani pečtitelem, nicméně je jednou ze sporných či smluvních stran (typickým příkladem jsou např. rozhodčí výroky či různé smlouvy, kde jako vydavatelé vystupují stranami volení rozhodci resp. smluvci).¹⁵ Podobně zařazujeme také Zikmundova právní pořízení zlistiněná veřejnými notáři, avšak takové případy jsou v našem materiálu vzácné (častěji se vyskytují např. v Itálii).¹⁶ Listiny či notářské instrumenty, kde Zikmund není vydavatelem ani pečtitelem, jsou opatřeny písmenkem a (resp. b, c, d atd.) a zařazeny za poslední Zikmundovu listinu téhož data, resp. za listinu s nejbližším datem vydání.

Do registrové edice přirozeně zahrnujeme listiny s různou formou dochování, tedy originály, ověřené i prosté opisy, zápisy v kancelářských registrech a koncepty. V ojedinělých případech zařazujeme i formulářové kusy, a sice tehdy, když jsou (s nejvyšší pravděpodobností) založeny na vydané listině či alespoň konceptu a uvádějí alespoň jméno příjemce, příp. i další jména a geografická označení, datum atd.¹⁷ V českých archivech je formulářových sbírek

¹⁵ Srov. např. RI XI., NB 1, č. 163. V jihočeském svazku je takových listin několik; ještě více jich je jich pak obsaženo v pražském materiálu.

¹⁶ 16. ledna 1419 vyhotovil v Linci veřejný notář Johannes Luchini de Canucis z Cremony notářský instrument, jenž obsahuje Zikmundovou odpověď poselstvu Václava IV. Instrument se dochoval v Národním archivu Praha, fond Archiv Koruny české, inv. č. 1471. Vydal jej Franz Martin PELZEL, *Lebensgeschichte des Römischen und Böhmisches Königs Wenceslaus. Zweiter Theil, enthält die Jahre 1395–1419, nebst einem Urkundenbuche von hundertsechzehn jetzt erst gedruckten Diplomen, Briefen und Akten*, Prag 1790, s. 169–171, č. 250; stručný regist viz RI XI/1, č. 3795a.

¹⁷ Pro představu uvádíme, jaký je poměr jednotlivých forem dochování v už zpracovaných třech svazcích. V „moravském“ svazku (RI XI., NB 1) bylo registrováno celkem 186 Zikmundových listin, z toho 86 originálních listin (46%) a 19 v MZA Brno uložených černobílých fotografií originálních listin z lichtenštejnského archivu ve Vídni (10%), deset současných resp. středověkých (do cca 1500) opisů listin (5,5%), 15 novověkých opisů listin (8%), pět starých registů v archivních repertáři apod. (3%), dvě fotografie soudobých kopií (1%); celkem 49 deperdit činí 26,5 % z celku. – V „západočeském“ svazku (RI XI., NB 2) bylo registrováno 168 Zikmundových listin, z toho 72 originálů (43%) a jedna fotografie originálu (0,5%), 28 soudobých resp. středověkých opisů (17%), 28 novověkých opisů (17%), jeden tisk (0,5%), pět starých registů (3%), 33 deperdit (19%). Vedle toho bylo do svazku zahrnuto ještě 10 listinných falz (9 domnělých originálů a jeden soudobý opis falza). – V „jihočeském“ svazku (RI XI., NB 3) bylo registrováno 229 Zikmundových listin, a sice 117 originálů (51%),

s materiálem Zikmundových listin minimum.¹⁸ Více se jich zachovalo např. v Rakousku a zde především ve Vídni, kde je nutno zmínit především tzv. svazek D říšských register, jenž je ve skutečnosti obsáhlou formulářovou sbírkou ze Zikmundovy kanceláře.¹⁹ Editujeme rovněž listiny, dochované již pouze ve formě starého registru, jako např. ve výše zmíněných výpiscích z nezachovaných královských register, v registrech zastavených statků pro Čechy z let 1453–1454 a pro Moravu z roku 1459, či v nejrůznějších starých archivních repertářiích.

Tím se dostávám k otázce deperdit, která se pokoušíme zachytit a v mezích možnosti rekonstruovat. Výsledkem je zpravidla záhlavní regist, k němuž ovšem připojujeme obsáhlejší komentář. Deperdita jsou buď přímo zmíněna v jiných listinách Zikmunda Lucemburského či dalších vydavatelů, ve dvorských či zemských deskách, městských knihách, úctech a výjimečně také v kronikách a análech, anebo sice přímo zmíněna nejsou, ale jejich existence je z písemných pramenů dovoditelná – jako příklad lze uvést předpoklad existence lenní listiny na základě lenního reverzu. U takovýchto předpoklá-

20 soudobých resp. středověkých opisů (8,5%), 29 novověkých opisů a tisků (12,5%), tři staré registry (1%), 60 deperdit (26%). Vedle toho bylo do svazku zařazeno ještě 21 falz Zikmundových listin (domnělých originálů či soudobých opisů).

¹⁸ V prvních třech zpracovaných svazcích přichází v úvahu jediný rukopis – dnes ztracený kodex z majetku Waltera Dolcha, knihovníka broumovského mecenáše a sběratele Eduarda Langer, obsahující formulářovou sbírku převážně s písemnostmi z kanceláře Václava IV., ale také několika listinami Zikmunda Lucemburského. Po úmrtí Waltera Dolcha v první světové válce stopy po kodexu mizí, opisy či obsáhlé registry v něm obsažených listin si nicméně pořídil Bertold Bretholz a dochovaly se v jeho pozůstalosti v MZA Brno, fond G 37 Bretholz Berthold, kart. 16. V „moravském“ svazku (RI XI., NB 1) nebyl tento Bretholzův opis zohledněn, přestože by sem podle níže nastíněných směrnic patřil. Proto byly zde obsažené Zikmundovy listiny posléze zahrnuty do svazku s materiálem ze západních, severních a východních Čech (RI XI., NB 2) a několik kusů bude zařazeno do připravovaných „pražských“ svazků. Podobná formulářová sbírka s písemnostmi Václava IV. a několika kusy Zikmunda Lucemburského, vzniklá na základě společné předlohy se totiž dochovala ještě v rukopise ze druhé poloviny 15. století v Knihovně NM Praha, sign. VIII G 13. Většina Zikmundových listin z Bretholzova opisu sice v pražském rukopisu chybí. Nicméně ty Zikmundovy listiny, které se dochovaly jak v Bretholzově opisu Dolchova rukopisu, tak v pražském muzejním rukopisu, budou – podle níže uvedeného pravidla, že starší dochování má přednost – zařazeny do „pražských“ svazků. O obou rukopisech viz Ivan HLAVÁČEK, *Studie k diplomacii Václava IV.*, VII. *Dvě formulářové sbírky s Václavovými písemnostmi*, SAP 13, 1963, s. 146–168.

¹⁹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Reichsregister D. Rukopisu se věnoval Erich Forstreiter v rámci kvalifikační práce na vídeňském Institutu für österreichische Geschichtsforschung, která je dnes bohužel nezvěstná. Nutno podotknout, že Wilhelm Altmann v RI XI. tento rukopis z větší části vytěžil.

daných deperdit v komentáři vždy uvádíme, že existence listiny není explicitně doložena a můžeme ji na základě dobové diplomatické a právní praxe pouze předpokládat.

Shromážděný materiál se samozřejmě v různých archivech dubluje či multiplikuje. List dochovaný v originálu v Třeboni je např. často v prostém opise dochován i ve sbírkách opisů Archivu Národního muzea či Moravského zemského archivu, městská a klášterní privilegia bývají zpravidla dochována v ověřených opisech ve fondech Česká dvorská kancelář a Stará manipulace v Národním archivu a navíc v prostém opise v Topografické sbírce Archivu Národního muzea atd. Tato mnohočetná dochování samozřejmě komplikují rozdělení materiálu do jednotlivých regionálně vymezených svazků. Zatímco u registů Friedricha III. je nové dochování téže listiny vždy znovu registováno, i když už byl v některém svazku zpracován regist téže listiny a to i na základě originálu, u nového zpracování Zikmundových registů byla minimálně pro svazky z českých zemí zpracováváné paralelně stejným editorským kolektivem přijata zásada, že každá listina je zařazena jen jednou a to vždy tam, kde se nachází nejlepší dochování.²⁰ Je však jasné, že pokud bude řada *Regesta Imperii XI – Neubearbeitung* v budoucnu pokračovat, nebude dlouhodobě možné se multiplikování registů vyhnout.

Od kritérií výběru se nyní přesuňme k technice zpracování registů. Jak je dnes u edičního projektu Regesta Imperii zvykem, jsou zpracovávány německé náhradní registry (*Vollregesten*), obsahující veškeré věcné informace z listiny.²¹ Z tohoto pravidla se činí jediná výjimka: když listina obsahuje inserované listiny jiných vydavatelů a tyto již byly někdy vydány, jsou zde zpřístupněny pouze formou záhlavních registů. Pokud však inserované listiny vydány nebyly, anebo je znalost jejich obsahu nezbytná pro pochopení Zikmundovy listiny, jsou také ony zpřístupněny formou obsáhlejšího či náhradního registu.²²

Určitým specifikem nového zpracování registů Zikmunda Lucemburského oproti jiným řadám Regesta Imperii je skutečnost, že kromě veškerých

²⁰ K aplikaci této zásady na konkrétním materiálu viz výše pozn. 18.

²¹ Bylo by na místě zvážit, zda není vhodnější v české diplomatické terminologii používat místo termínu „náhradní regist“ doslovný překlad německého termínu *Vollregist*, tedy „úplný regist“, protože i náhradní regist je vždy pouze registem – obsahovým výtahem z listiny, který nikdy plně nenahradí diplomatářovou edici. Regist nicméně může být při všech nedostatcích této formy edičního zpřístupnění úplný v tom smyslu, že přináší veškeré věcné informace z listiny.

²² Arengu a různé další formulářové části u listin jiných vydavatelů nezohledňujeme.

věcných informací obsahují i některé formulářové části a obraty. Právě řečené příliš neplatí o úvodním protokolu, z něhož je vypuštěna invocace, intitulace (která je v duchu dosavadních zvyklostí edičního podniku RI vyjádřena pouze zkratkou Kg. S. resp. po císařské korunovaci K. S.)²³ i salutace. Inskripce je v regestu zachována přinejmenším do té míry, že z (téměř) každého regestu jasně vyplývá, kdo je příjemcem listiny (v některých listinách je jméno příjemce zmíněno právě v inskripci).

Pokud se nyní podíváme na kontext a jeho části, liší se nové zpracování Zikmundových regestů od ostatních svazků RI nejvíce tím, že arenga je citována *in extenso*, a sice v závěru regestu. Podle našeho názoru nelze tuto část listiny smysluplně regestovat, pro historické bádání je zajímavá pouze ve svém původním znění. U Zikmunda vykazují arengy značnou variabilitu a slohové bohatství a vzhledem k Zikmundovým univerzalistickým ambicím, aktivní církevní politice a jeho boji proti husitské „herezi“ představují důležitý historický pramen.²⁴ Promulgace není na rozdíl od arengy v regestu zohledněna. Zvláštní případ představují pouze nepříliš časté Zikmundovy listiny, které bychom mohli zařadit do kategorie listin dokazovacích (*Beweisurkunde*). V nich po promulgaci následuje pouze narace, popisující určitý, nezávisle na listině proběhlý právní úkon; naproti tomu dispozice s dispozič-

²³ Pokud titulatura Zikmunda Lucemburského obsahuje nějaké zvláštnosti či odchylky od běžné praxe, je na to poukázáno v poznámce pod čarou resp. v komentáři (jedná-li se o odchylku, zasluhující zevrubnější vysvětlení). Intitulace je komentována také u různých pozdních opisů, v nichž bývá Zikmundova titulatura někdy značně porušena. Vhodný příklad představuje značně zkomolená intitulace znakového privilegia pro Mohelno z 25. července 1417, Kostnice, znějící: „Wir Sigmund von Gottes gnaden Behmischer künig z[u alle]n zeiten mehrer des Römischen reichs und den Ungern, Dalmanen, Grauen zezing“ místo roku 1417 obvyklé intitulace „wir Sigmund von Gottes Gnaden Römischer König zu allen Zeiten Mehrer des Reiches und zu Ungarn, Dalmatien, Kroatien etc. König“ – viz RI XI., NB 1, č. 5; podrobně k této listině viz Andreas ZAJIC – Petr ELBEL, *Wappenmarkt und Marktwappen. Diplomatiche und personengeschichtliche Überlegungen zum Wappenbrief König Sigismunds für Mohelno aus der Zeit des Konstanzer Konzils. Mit einem Quellenanhang*, in: Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis eines europäischen Monarchen, red. Karel Hruza – Alexandra Kaar, FKPGM 31, Wien–Köln–Weimar 2012, s. 301–364.

²⁴ Spíše okrajově se Zikmundovým arengám v rámci svého široce pojatého výzkumu věnoval již Heinrich FICHTENAU, *Arenga. Spätantike und Mittelalter im Spiegel von Urkundenformeln*, Graz–Köln 1957, s. 157–191 (kapitola IV: *Arengen des Spätmittelalters*). Ve vztahu k Zikmundově protihusitské propagandě si této listinné formule povšiml Přemysl BAR, *Antihussitische Propaganda König Sigismunds während des ersten und zweiten Hussiten kreuzzuges*, in: *Zwischen Feinden und Freunden. Kommunikation im spätmittelalterlichen Krieg*, red. Petr Elbel – Alexandra Kaar – Robert Novotný, Wien–Köln–Weimar 2015, v tisku.

ními slovesy chybí. U takových listin pak v regestu na místě dispozičního slovesa užíváme obvyklé promulgační sloveso *bekennen* (nahrazující obvyklý pleonasmus „bekenen und tun kund ofentlich mit disem brief“).²⁵

Způsob registování narace je různý podle její délky a obsahu. Pokud narace obsahuje pouze stručný odkaz na příjemce či petenta a jejich dosavadní zásluhy, případně ještě kratší či delší petiční formulí, která se obsahově a často i formulačně překrývá s dispozicí listiny, je v regestu zpravidla vtělena do jedné či několika vedlejších vět. U obsáhlejších narácí je však jejich obsah zprostředkovan v celém odstavci či v několika odstavcích, zařazených hned za zkrácenou intitulaci (Kg. S. resp. K. S.). V písemnostech Zikmundovy uherské kanceláře se někdy vyskytují velmi dlouhé narace, které obsírně a s využitím četných literárních prvků popisují zásluhy příjemce ve vztahu k panovníkovi zpravidla v delším časovém horizontu.²⁶ V listinné produkci říšské kanceláře se takto obsáhlé a literárně hodnotné narace vyskytují jen ojediněle. V listinném materiálu z českých zemí lze zmínit především Zikmundovu „Zlatou bulu“ pro Plzeň z 19. srpna 1434, anebo některé Zikmundovy listiny pro Kašpara Šlika, které ovšem ve shodě s většinou dosavadního bádání považujeme za Šlikova (kancelářská) falza.²⁷ Při registování narácí tohoto typu je potřeba maximálně zachovat dikci listiny včetně případných literárních figur, biblických a antických aluzí atd. Pokud narace dosud nebyla někde *in extenso* vydána, lze některé zajímavé pasáže ocitovat.

Jádrem naprosté většiny listin je přirozeně dispozice, což se odráží i ve skladbě regestu, kde dispozice zpravidla zaujímá nejvíce prostoru. Jádrem dispozice je dispoziční sloveso, případně více dispozičních sloves, a to buď kumulovaných vedle sebe, anebo rozdělených do jednotlivých bodů dispozice. Regest by měl zachytit všechna dispoziční slovesa s tím, že dispoziční slo-

²⁵ Typickým příkladem Zikmundových dokazovacích listin jsou dlužní úpisy, vydané panovníkem jeho věřitelům běžně i na dluhy, vzniklé v delším časovém horizontu. Tyto dlužní úpisy ovšem často obsahují závazek panovníka splatit dluh v určitém termínu či termínech, resp. upravují zajištění dluhu zástavou, a pak již obsahují dispozici i příslušná dispoziční slovesa. Jiným příkladem dokazovacích listin Zikmunda Lucemburského jsou např. testáty o pasování na rytíře či o provedení jiných rituálních úkonů.

²⁶ O narácích Zikmundových listin vyhotovených uherskou kanceláří srov. Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Aspekte der Narrationen der Schenkungsurkunden Sigismunds für ungarische Adelige*, in: Kaiser Sigismund (1368–1437). Zur Herrschaftspraxis, s. 235–244.

²⁷ K tomu srov. P. ELBEL – A. ZAJIC, *Die zwei Körper des Kanzlers? Die „reale“ und die „virtuelle“ Karriere Kaspar Schlicks unter König und Kaiser Sigismund – Epilegomena zu einem alten Forschungsthema*, I., MHB 15, 2012, 2, s. 47–143; II., MHB 16, 2013, 1, s. 55–212; III., MHB 16, 2013, 2, s. 73–157, kde je zhodnocena starší literatura.

veso či slovesa (pokud má dispozice více ustanovení, tak dispoziční sloveso či slovesa z prvního „bodů“), jsou ve shodě s tradicemi Regest Imperii kladena na začátek regestu, a to hned za zkratku Kg. S. (K. S.), resp. za naraci, je-li tato jako samostatný odstavec předřazena zbytku regestu (viz výše). Dispoziční slovesa jsou uváděna v moderním jazyce, a pokud je v listině kumulováno několik pleonasmů vedle sebe, je vybráno jedno či dvě výstižná dispoziční slovesa; v závorce je však nutno ocitovat všechna dispoziční slovesa ve znění listiny.²⁸

Vedle veškerých věcných informací jsou z dispozice do regestu přejímány také některé formulářové obraty, v tom především pertinenční formule, a to i tehdy, když se jedná o typizovanou pertinenční formuli bez zřetelné vazby k lokálním realitám. Redukovány jsou pouze zřetelné pleonasmy (některá latinská, raně novohornoněmecká či staročeská synonyma, objevující se běžně v pertinenčních formulích, lze ostatně do moderní němčiny přeložit jediným výrazem).

Do regestu je dále vždy přejímána sankce, často uvozená příkazem královským úředníkům a poddaným (jejich skladba je v regestu vždy reprodukována, byť se i zde často jedná o typizované formule), aby respektovali danou listinu, anebo vykonali určité v listině předepsané kroky, na což navazuje hrozba peněžní pokuty či upadnutím v nemilost panovníka (obojí je v regestu uvedeno). Naproti tomu koroborace není ve vlastním regestovém textu zohledněna. Pouze pokud na listině chybí pečeť, resp. pokud je listina dochována jen v opise, je koroborace využita v rámci popisu listiny pro určení chybějící pečeti. Na stejném místě v popisu listiny je koroborace citována rovněž v případě, že obsahuje některá netypická ustanovení – např. zdůvodnění použití uherské pečeti místo pečeti říšské apod.²⁹

²⁸ Pro úplnost je ještě nutno připomenout, že dispoziční slovesa se v dispozici zpravidla opakují v perfektu i v přítentu, přičemž tvary v perfektu jsou zřejmě reliktem starší vývojové fáze diplomatiky s tehdy převažujícími dokazovacími listinami. Vzhledem k tomu, že naprostá většina Zikmundových listin jsou listiny dispoziční, jsou do regestu přejímány pouze tvary dispozičních sloves v přítentu a pouze tyto jsou také citovány v kulatých závorkách. Výjimku představují ojedinělé případy, kdy se v perfektu a přítentu objevuje odlišné dispoziční sloveso. Pak jsou do regestu pochopitelně převzata resp. v závorkách citována obě tato slovesa.

²⁹ Srov. RI XI., NB 1, č. 25: „harum nostrarum, quibus sigillum nostrum appensum est, testimonio litterarum, quas dum nobis in specie fuerint reportate, sigillo nostro maiori imperiali faciemus communicari“; tamtéž, č. 98: „versigelt mit unserm kuniglichen ungerischen anhangendem insigel, des wir yetz umb abwesung unsers Römischen kuniglichen insigels hie ran gebruchen“.

Eschatokol je do regestu pojmán následovně. Subskripce – ať už jde o monogram, svědečnou řadu či kancelářské poznámky – je do regestu pochopitelně převzata, a sice za vlastním textem regestu v příslušných rubrikách (Signumzeile, Zeugen, Kanzleivermerk recto – tj. relačně/konceptní poznámky, Kanzleivermerk verso – tj. registraturní poznámky;³⁰ některé další prvky obsahuje subskripce uherských privilegií)³¹. Datace je pro změnu rozvedena v hlavičce regestu, kde se nejprve nachází převedené datum a místo vydání listiny, poté paleografický přepis místa vydání, paleografický přepis denního data a konečně roky vlády (v pořadí uherské, římské, české a po 1433 císařské roky vlády). Aprekace se u Zikmundových listin – pokud je nám známo – nevyskytuje. Pokud by se někde objevila, nebyla by pojata do textu regestu, ale bylo by na ni upozorněno v komentáři.

Poměrně specifický je způsob regestování mandátů, listů či různých „propagandistických“ písemností – u Zikmunda poměrně častých.³² U tohoto typu diplomatického materiálu se regest na rozdíl od listin často blíží parafrázi dané písemnosti. Vynechávány jsou opět především zřetelné pleonasmy.

Každý regest dále obsahuje základní diplomatický popis listiny či listu v pořadí: forma dochování, u originálů pak psací látka, jazyk listiny, způsob zpečetění a užitý pečetní typář,³³ případně údaj o poškození či proříznutí lis-

³⁰ Ke kancelářským poznámkám Zikmundových listin srov. Erich FORSTREITER, *Die deutsche Reichskanzlei und deren Nebenzkanzleien Kaiser Sigmunds von Luxemburg*, strojopis disertace, Wien 1924, exkurs *Die Kanzleiunterfertigungen in der Deutschen Reichskanzlei Kaiser Sigmunds* (s vlastní paginací, s. 1–22). Forstreiterův výklad je sice materiálově cenný, interpretačně však již dost zastaralý. Podstatně zdařilejší typologizaci a diplomaticko-historickou interpretaci kancelářských poznámek na listinách Václava IV. podal Ivan HLAVÁČEK, *Das Urkunden- und Kanzleiwesen des böhmischen und römischen Königs Wenzel (IV.) 1376–1419. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Diplomatik*, MGH, Schriften 23, Stuttgart 1970, s. 239–261; Hlaváčkovy závěry lze zřejmě z větší části vztáhnout i na Zikmundovu dobu. Za Zikmundovy vlády se však setkáváme ještě s kancelářskými poznámkami uherských kancelářů, k nimž naposledy Márta KONDOR, *Die Urkundenausstellung der zentralen Ausfertigungsorgane und der Kurialgerichte in Ungarn während der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Bemerkungen zu den Regesten der an ungarischen Kanzleien ausgefertigten Urkunden König und Kaiser Sigmunds*, AD 55, 2009, s. 191–224, zde s. 211–214.

³¹ Subskripce privilegií z uherské kanceláře obsahuje obvykle formulí datum-per-manus a seznam baronů a prelátů uherského království, který nesmí být zaměňován se svědečnou řadou – k jeho podobě a funkci srov. M. KONDOR, *Die Urkundenausstellung*, s. 220–221.

³² K vymezení a typologii „propagandistických“ písemností Zikmunda Lucemburského viz P. BAR, *Antihussitische Propaganda*, v tisku.

³³ Typologii Zikmundových pečetí publikoval již Otto von POSSE, *Die Siegel der deutschen Könige und Kaiser*, II. *Von Karl IV. bis Friedrich III. Mittelalterliche Fälschungen, Landfriedensiegel*, Dresden 1910, s. 7–10, resp. tab. 12–18. Naposledy byly téměř všechny typy Zik-

tiny. Následuje aktuální archivní signatura a po ní zjištěné ověřené i prosté opisy dané listiny včetně aktuálních archivních signatur. Pokud jde o evidenci dalších dochování, neusilujeme o úplnost, která je ostatně u listinného materiálu 15. století sotva možná. Dalšími součástmi regestu jsou údaje o dostupných edicích a (tištěných) regestech a odkazy na literaturu. Zatímco dostupné edice by měly být evidovány pokud možno všechny, v případě zmínek v literatuře o úplnost neusilujeme. Citovány jsou především takové práce, které danou listinu či list podrobněji analyzují; pokud takové nejsou k dispozici, citujeme novější, případně i starší práce, které listinu pouze zmiňují a umožňují její zasazení do širšího kontextu. Pochopitelně existují i takové Zikmundovy listiny, které v literatuře dosud vůbec nebyly reflektovány, případně byly dosud zcela neznámé; v takovém případě se snažíme odkázat alespoň na literaturu osvětlující historické či lokální souvislosti.³⁴ Zcela na závěr regestu bývá zařazen diplomatický či historický komentář. Diplomatický komentář přichází v úvahu především u listinných falz resp. u listin, které jsou po diplomatické stránce něčím výjimečné. Historický komentář je nutný zejména tehdy, když se editoři rozcházejí s interpretací dané listiny v literatuře, když je listina v literatuře vykládána různě, resp. když je nezbytné objasnit její historický kontext.

Právě řečené dokresluje známý fakt, že každý regist je novou interpretací příslušné listiny či listu, což je hlavní přednost a zároveň i hlavní úskalí regestové edice. Už skutečnost, že regist je psán moderním jazykem, vede k četným terminologickým a interpretačním problémům. K tomu přistupuje známá skutečnost, že středověké listiny a listy obsahují často (z dnešního pohledu) nesrozumitelné pasáže a nezřídka dokonce věcné omyly. Nejasnosti a rozpory v textu středověké listiny či listu se pokoušíme v regestu odstranit; tím se ale text regestu často mírně odchyluje od původního listinného textu, což řešíme důslednou citací nejasných či rozporných pasáží z listiny v kula-

mundovy pečeti publikovány v katalogu výstavy *Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*, red. Imre Takács – Zsombor Jékely – Szilárd Papp – Györgyi Poszler, Budapest–Luxemburg 2006, s. 180–190, katalogová hesla 3.1–3.23 (autorkou většiny sfragistických hesel je Tünde Wehli, pouze heslo 3.18 zpracoval Ernő Marosi a heslo 3.19/a-b François Reinert). Falza dvou typů Zikmundovy pečeti z dílny Oldřicha z Rožmberka objevil Karel MARÁZ, *K problematice padělání pečeti na sklonku středověku. Sfragistický příspěvek k falzům Oldřicha II. z Rožmberka*, SAP 48, 1998, s. 49–103.

³⁴ Několik desítek takových listin je dochováno v opisech 16.–17. století v Národním archivu, fond Stará manipulace. Četné doklady lze však nalézt i v dalších fondech téhož archivu, v Archivu Národního muzea, v rukopisech Národní knihovny České republiky i v dalších institucích.

tých závorekách, uváděním našich doplnění v hranatých závorekách, a pak především vysvětlujícími poznámkami pod čarou či diplomaticko-historickým komentářem (pokud se jedná o komplikovanější problémy). Jako modelový příklad listiny, vyžadující obsáhlý komentář, lze uvést např. regest Zikmundova mandátu z 5. května 1421, Brno, týkajícího se mlýnů ve Znojmě, o němž Petr Elbel publikoval také samostatnou studii.³⁵

Na závěr je ještě potřeba zmínit se o způsobu psaní místních jmen. Protože ediční řečí Regest Imperii je němčina, jsou také místní jména v textu regestu uváděna primárně německy, přestože se jedná o lokality v dnešní České republice, Polsku, Maďarsku atd. V České republice uvádíme německy všechna města i většinu městeček, pokud mají historický německý název. U vesnic postupujeme tak, že lokality v někdejších německých jazykových oblastech uvádíme německy, v české jazykové oblasti pak česky.³⁶ Za prvním uvedením lokality v textu příslušného regestu zařazujeme v kulatých závorekách paleografický přepis tvaru místního jména v listině. V rejstříku je pochopitelně evidováno vedle německého tvaru také dnešní české místní jméno. Tato forma psaní místních jmen se může z českého pohledu jevit nevhodná. Musíme si však uvědomit, že z rýze jazykového hlediska působí česká místní jména v německých regestech rušivě, např. z nich nelze smysluplně vytvořit geografická adjektiva (srov. např. Plzeňner [nebo Plzeněň?], Cheber, Kutná Horaer atd.). Pokud některý uživatel regestu příslušné německé tvary nezná, vždy se snadno zorientuje pomocí rejstříku.

³⁵ RI XI., NB 1, č. 62; dále viz Petr ELBEL, *Co to znamená, když „die mülen nicht in den sleiffen geen“, aneb o jednom nesrozumitelném mandátu krále Zikmunda, znojemských mlýnech v pozdním středověku, omylech Zikmundovy kanceláře a úskalích ediční práce*, in: Sborník státního okresního archivu Znojmo 2009. Historický a vlastivědný sborník Znojemska a Moravskokrumlovska, Znojmo 2010, s. 9–27.

³⁶ Hranice německé jazykové oblasti je stanovena podle stavu v první polovině 20. století, což je samozřejmě pro pozdní středověk ahistorické. Protože však pro 1. polovinu 15. století přesný průběh jazykové hranice neznáme, nebylo by možné stanovit žádná jasná pravidla. Pro německé místní názvy v oblasti Sudet užíváme *Sudetendeutsches Ortsnamenverzeichnis. Amiliches Gemeinde- und Ortsnamenverzeichnis der nach dem Münchener Abkommen vom 29. 9. 1938 (Grenzfestlegung vom 20. 11. 1938) zum Deutschen Reich gekommenen Sudetendeutschen Gebiete*, bearbeitet vom Sudetendeutschen Archiv und Institut für Landeskunde mit Unterstützung des Collegium Carolinum, München 1987² (přístupné také on-line na adrese <http://www.bdeg.de/downloads/Sudeten-Ortsnamenverzeichnis.pdf>; citováno 02/2014). Pro německé názvy měst, městeček a významnějších hradů v českých jazykových oblastech či německých jazykových ostrovech ve vnitrozemí užíváme publikaci Joachim BÄHLCKE – Winfried EBERHARD – Miloslav POLÍVKA, *Handbuch der historischen Stätten. Böhmen und Mähren*, Stuttgart 1998.

Tolik tedy alespoň stručně k základním pravidlům pro tvorbu registů v řadě *Regesta Imperii XI–Neubearbeitung*. Pro další informace lze odkázat na úvod vyšlého prvního svazku, kde jsou směrnice pro tvorbu registů představeny z poněkud jiného úhlu pohledu – jako návod pro uživatele příslušného svazku.³⁷ Tam je věnována pozornost i některým spíše „technickým“ detailům, pro které v tomto spíše metodologicky zaměřeném příspěvku nebyl prostor. Představení edičních směrnic na několika praktických příkladech z ediční praxe bude obsahem stati Stanislava Bárty, jenž zároveň ukazuje na informační a interpretační přínos řady *Regesta Imperii XI – Neubearbeitung* oproti staré Altmannově edici i běžně užívaným českým registům z pera Františka Palackého, Jaromíra Čelakovského či Augusta Sedláčka.

³⁷ RI XI., NB 1, s. 13–15, 25–28.